

Валерій ЛУТАЄВ,

*кандидат технічних наук, професор
кафедри гідроенергетики та гідро-
машин Національного
університету водного господарства
і природокористування, м. Рівне*

Анатолій ЦИГАНЧУК,

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри політології
соціології і права Національного
університету водного господарства
та природокористування, м. Рівне*

ІСТОРИЧНА СВІДОМІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ (матеріали конкретно-соціологічних досліджень 2010-2012 років)

В статті наведено матеріали конкретно-соціологічних досліджень студентів Національного університету водного господарства та природокористування у 2010-2012 роках, проаналізовано питання про відношення студентської молоді до історії нашої держави, самооцінка власних знань з історії України, а також теми, які найбільш цікавлять студентську молодь.

Ключові слова: *історична свідомість, історичні факти, студентська молодь, національна історична свідомість, історична пам'ять.*

В статье приведены материалы конкретно-социологических исследований студентов Национального университета водного хозяйства и природопользования в 2010-2012 годах, проанализирован вопрос об отношении студенческой молодежи к истории нашего государства, самооценка собственных знаний по истории Украины, а также темы, которые наиболее интересуют студенческую молодежь.

Ключевые слова: *историческое сознание, исторические факты, студенческая молодежь, национальная историческое сознание, историческая память.*

The article contains material of empirical sociological research students of the National University of Water Management and Nature in 2010-2012, analyzed the relation of students to the history of our country, their own self-knowledge on the history of Ukraine and the topics that most interest to students.

Keywords: *historical consciousness, historical facts, students, national historical consciousness, historical memory.*

Історична свідомість – поняття, похідне від ряду складових. В його основі – історичні факти (події, явища, процеси) як об'єктивний фактор історичної свідомості. Проте люди, як правило, сприймають не самі факти, а інформацію про ці факти. Інформація не завжди має об'єктивний характер, оскільки піддається

впливу носіїв інформації, які не вільні від суб'єктивізму. Звідси – різноманіття оцінок історичних подій, явищ, процесів, діяльності суб'єктів політики, різноманіття переконань самих носіїв історичної свідомості. Велику роль у формуванні історичної свідомості відіграє історична освіта, художня література, твори мистецтва.

В структурному відношенні історична свідомість являє собою своєрідний синтез різноманітних історичних знань і відповідних переконань, що мають емоційне забарвлення. Таким чином, історична свідомість є якісною характеристикою особи, соціальної спільноти, всього суспільства в цілому.

Як же проявляє себе історична свідомість студентської молоді в умовах сучасної України? Які фактори впливають на її формування? Наскільки дієвою є історична свідомість молоді? Ці проблеми вже ставали об'єктом соціологічних досліджень. Кафедрою політології, соціології і права Національного університету водного господарства та природокористування в 2010/2011 рр. проведено дослідження «Ціннісні орієнтації студентської молоді НУВГП», яке включає в себе питання пов'язані з формуванням історичної свідомості студентської молоді. Обслідувана сукупність склала 500 студентів всіх факультетів університету.

Отримані результати свідчать про значний інтерес, який молодь проявляє до історичних подій. 95% обстежених відзначили, що їх цікавить історія Батьківщини. Проте більшу частину з них історія цікавить не повністю, а в «певній мірі». Як показують дані анкетування, в національно-історичній свідомості молоді переважають факти військово-політичної історії (битви, територіальні поділи, політичні акції). Соціокультурна складова минулого виявлена дуже слабко. Так, лише у 17% респондентів у національно-історичні інтереси увійшла така подія, як прийняття християнства.

Ми поцікавилися у респондентів «Чим викликаний Ваш інтерес до минулого країни?». Більше половини обстежених 58% вказали на бажання розширити свій кругозір, у 41% респондентів існує потреба дізнатися, зрозуміти коріння своєї країни, свого народу. Кожний восьмий свій інтерес до історії пояснює недовірою до багатьох публікацій на історичні теми в газетах і журналах. Порівняно небагато тих, хто прагне віднайти в історії свого народу відповіді на злободенні питання сучасності (16%).

Знання історії, на думку студентської молоді, необхідні їй перш за все для залучення до культури народу (63%). Третина обстежених вважає, що знання історії допомагає їм краще зрозуміти сучасність, 20% розглядає знання з історії як один із засобів виховання підростаючого покоління. Знання історії для професійної діяльності відзначили лише 6% обстежених.

Студентам було запропоновано оцінити власні знання з історії України за трьохбальною системою («добре», «задовільно», «незадовільно»). Як свідчать відповіді на ці запитання, респонденти досить самокритично оцінили свої знання: добрі знання з історії України відзначили для себе 32% обстежених, на задовільно оцінили свої знання 60%, а 8% респондентів заявили про те, що вони не знають історії власного народу.

Більше всього студентів цікавить життя знаменитих людей (видатних вче-

них, діячів культури, військової справи). Цей варіант відповіді на запитання «Які теми найбільше цікавлять Вас в історії нашої країни?» обрали 45% обстежених. На другому місці (40%) виявилися життя побут, звичаї, традиції українського народу, усна народна творчість. Далі ідуть такі теми, як історія Київської Русі (30%), життя та діяльність князів, гетьманів (28%). Не особливо цікавить студентів історія релігійних вчень та рухів (8%). Разом з тим не може не викликати роздумів той факт, що складна і трагічна семи десятирічна історія України радянських часів цікавить лише 14% студентів.

Значно більше цікавить молодь історія українського визвольного руху ХХ ст. (53%).

В ході дослідження була здійснена спроба виявити рівень знань студентів щодо хронології вітчизняної історії. Результати виявилися невтішними. Приблизно половина респондентів не змогли правильно назвати рік прийняття християнства, Переяславського договору між Україною і Росією, виникнення Кирило-Мефодіївського Братства, прийняття Декларації про державний суверенітет України та нині діючої конституції України.

На запитання «З яких джерел Ви переважно отримуєте історичні знання?» 66% обстежених відповіли, що ці знання вони отримують в ході навчального процесу, 38% відзначили в значенні джерела історичних знань – засоби масової інформації, 30% – художню літературу, всього 18% – наукову літературу і лише 11% документи, архівні матеріали, мемуари.

Разом з тим студенти в цілому критично оцінюють міру об'єктивності характеристик історичного минулого нашої Батьківщини з боку різних носіїв відповідної інформації. Найбільшої довіри в значенні об'єктивності оцінок минулого заслуговують у студентів історична наука (62%) і викладачі (36%). Проте 20% обстежених вважає, що й історичній науці не вистачає об'єктивності, 24% вважає, що цей недолік притаманний і викладачам. В цих умовах зростає відповідальність викладачів-істориків за формування історичної свідомості студентської молоді. Студенти завдячують в об'єктивній оцінці минулого і засобам масової інформації. А між тим, як сказано вище, 38% обстежених вважають засоби масової інформації своїм основним джерелом історичних знань. Дотримання принципу об'єктивності особливо необхідне у ставленні до найдраматичніших сторінок минулого, як от подій про добровільне об'єднання українців і росіян за Переяславським договором 1654 року, українську революцію 1917-1921 років, Голодомору, Другої світової війни, українського визвольного руху. Наприклад, нам багато відомо про героїчну оборону Брестської фортеці, мужність захисників Одеси, Києва, Севастополя, Ленінграда, Сталінграда... Але значно менше ми знаємо про утікання дивізій, корпусів, здавання в полон цілими з'єднаннями. Майже 4 млн. радянських солдат і офіцерів здалися чи потрапили в полон лише в 1941 році. Ціною страшних поразок, і в першу чергу трагедій Південно-Західного фронту, розбитого у вересні 1941 року під Києвом, ворог так і не зміг взяти Москву, і ця пауза стала фатальною для нацистів.

Час усвідомити, що Велика Перемога не потребує брехні, яка нахлинула на неї стараннями радянського апарату, яку до цього часу продовжують транслювати на пострадянському просторі, й зрозуміти, що очищення історії Великої

Вітчизняної війни від інсинуацій не применшить подвигу народу, дасть змогу виявити істинних, а не призначених героїв і показати всю трагічність і велич цієї епохальної події.

А чи доцільно залишати упереджений підхід до тлумачення місця і ролі ОУН і УПА в роки Другої світової війни, а також і в післявоєнній боротьбі за національну незалежність?

Перемога – це і перемога над колишніми міфами. Не право принизити іншого, а можливість звільнитися від приниження перед самим собою. Звернемо увагу, ми як і колись говоримо і пишемо «ветерани Великої Вітчизняної», а не Другої світової війни. Це була наша «священна війна», а не «світова війна». Це наша перемога, а не перемога союзних сил над фашизмом. Адже якщо переглянути саму концепцію – Велика Вітчизняна війна чи Друга світова війна, доведеться переглянути дуже багато. В першу чергу нам, народові, для якого ця війна не закінчилась ні другого, ні дев'ятого травня, а закінчилась вона чи то з останнім пострілом в карпатських лісах, чи то з виходом зі схрону останнього «нескореного». А можливо, не закінчилась до цього часу, адже до цієї пори ми плутаємось серед своїх переможених і переможців, і саме неприємне, що вона не закінчиться зі смертю останнього ветерана ВВВ чи УПА. Незакінчені війни передаються по спадковості безмірно довго. Українська держава прийняла символіку, під якою воювала УПА, але її саму ніяк не відважаться визнати воюючою стороною. Відповідні державні інституції опираючись на висновки експертів-істориків, повинні раз і назавжди закрити цю тему, яка сіє розбрат. Потрібно вирішити це питання державною рукою і з державним розумом.

Відзначимо, що ідею примирення ветеранів Радянської Армії та ветеранів УПА підтримує більшість студентської молоді – 60,8%, не підтримує – 11,5%, не визначилися – 26,9% респондентів. Між тим, гра на розбіжностях, які штучно посилюються, коли нам історичний календар підсовує чергові ювілеї (300 років Полтавської битви, 75-роковини Голодомору 1932-1933рр., 350-річчя Переяславської ради 1654р., Гадяцької унії 1658р., Конотопської битви 1659р., річниця перемоги у Великій Вітчизняній війні) призводить до загострення суспільних конфліктів, поглиблює лінії розколів і протистоянь у країні, що не сприяє формуванню національної ідентичності студентської молоді силами, які цю ідентичність повинні генерувати. Події останніх років довели, що в умовах існування протилежних концепцій, яких дотримуються представники різних політичних сил України, стало неможливо з'ясувати, які події є знаковими в нашій історії, а які – ні, які ювілеї святкувати доречно, а які неприпустимо.

Традиційні методи дослідження, що їх зазвичай використовують історики, не дають відповідей на питання, які хвилюють молодь. Бо на певну кількість аргументів «за» знаходиться стільки аргументів «проти». Ця аксіома ставить під сумнів можливість порозумітися й адекватно вирішувати питання, пов'язані зі святкуванням подій різної давності.

Для того, щоб зрозуміти яким чином ми завели себе в глухий кут і як з нього можна вийти, слід частіше звертатися до таких категорій як «історична пам'ять», «історичний міф» та до особливостей їхнього формування і функціонування.

Історична пам'ять – це спільна пам'ять і знання про минуле певної спільноти. У даному випадку – народу, нації.

Разом з тим в навчальній та виховній роботі необхідно також зважити на те, що історично українська ментальність склалася з відповідними регіональними особливостями національного характеру українців. Тож закономірно, що не вся молодь України однозначно ставиться до історії, культури, традицій, звичаїв, національної символіки народу, в тому числі мови. Геополітичний аспект дається взнаки. Навіть Західний регіон ніколи не розглядався як суцільний. Одна річ – Буковина, інша – Закарпаття. А так звана Західна Україна – це Галичина, Волинь. У мешканців цих регіонів різне світосприйняття. Спільне тільки те, що європейська орієнтація для них – не абстракція, а повсякденний спосіб життя, пов'язаний з роботою, торгівлею, частими переїздами.

Якщо говорити про Південно-Східний регіон, то спільне там те, що питання національної самоідентифікації на Сході історично відіграло меншу роль, ніж на Заході. Міжетнічних конфліктів було небагато. Річ же передусім у тому, що Південний Схід України – це індустріальний регіон з дуже змішаним населенням. Сприяв цьому активний процес міграції. Регіон розбудовувався представниками всіх націй Російської держави, а потім СРСР.

Цікаві оцінки студентів важливих історичних подій ХХст., що відбулися в Україні і діяльності колишніх і теперішніх керівників держави. Так, 96% обстежених позитивно оцінили проголошення Української народної Республіки (22 січня 1918р.). Більшість (82%) вважає, що об'єднання УНР та ЗУНР 22 січня 1919р. стало подією історичною і неминучою із-за віковичного прагнення українців жити в межах однієї держави.

Доволі багато (36%) бачать одну з головних причин поразки УНР у внутрішніх чварах вітчизняних політиків тієї доби. 65% респондентів вважає, що належних уроків з фіаско української державності, які були зумовлені як внутрішніми складнощами перебігу Української революції, так і міжнародною кон'юнктурою завершального етапу Першої світової війни сучасна політична еліта України не зробила.

На запитання: «Які з політичних діячів України ХХ ст. початку ХХІ ст. зробили найбільший вплив на розвиток нашої країни?» відповіді розподілились наступним чином: М.Грушевський, Л.Кравчук, С.Бандера, Ю.Тимошенко, С.Петлюра, В.Винниченко, Л.Кучма, В.Ющенко, В.Щербицький. Очевидно на ці аспекти значно більший вплив зробили засоби масової інформації, публіцистична, чим історична наука. Лише 16% респондентів вважають, що за роки радянської влади Україна стала потужною державою, а її громадяни володіли основними соціальними правами і гарантіями. 45% переконані в тому, що радянський період був кроком назад в історичному розвитку України, відмовою від її руху за шляхом світової цивілізації, не визначилися з відповіддю щодо оцінки радянського періоду в історії України 39% респондентів. 95% не бажають відновлення СРСР, так як Союз Республік – це вже пройдений етап; хотіли б відновлення СРСР в нових формах 5% респондентів. Разом з тим своєї соціальної перспективи в сучасній Україні не бачать 16,7% респондентів. Частина обстежених вважає, що вона не виграла від проголошення незалежності України. Але

ми, починаючи з 1991 року постійно задаємо респондентам запитання: «Як би Ви проголосували, якби референдум щодо незалежності України відбувся сьогодні?» – і кожен раз абсолютна більшість обстежених відповідає, що обрали б незалежність. Виявляється молоді люди пов'язують своє розчарування не з незалежністю як цінністю, а з її реалізацією. Влада виявилася неспроможною наповнити її конкретним позитивним змістом.

Історичне минуле України викликає у студентської молоді різні почуття. Більшість (53%) відчуває національну гордість за культурну спадщину українського народу, 12% відчувають моральне задоволення від долучення до світової історії людства, а 25% притаманне почуття національного приниження, гіркоти за постійне бідкування народу. У 10% ніяких особливих почуттів історичне минуле України не викликає. У країні, в якій історія не виховала у молодих людей достатньої національної гордості за належність до української спільноти, де процес формування нації ще не завершений, де існує національна амбівалентність незнання національної історії призводить до того, що частина молодих українців уподібнюється безсловесній масі, яку продовжують годувати, як відзначалось вище різного роду міфами.

На запитання: «Чи вірите Ви у краще майбутнє України?» 86% відповіли ствердно, 10% – негативно, і 4% не виявили бажання відповісти на поставлене запитання. При цьому багато (68%) вважають, що в найближчі 10 - 15 років Україна стане середньо розвинутою європейською державою, 18% думають, що вона стане розвинутою державою. 2% бачать її слабкою напівколоніальною країною, а 1% пророкує її розкол на Західну і Східну Україну.

В системі цінностей, що характеризують сучасне українське суспільство, найбільш привабливими для студентів виявилось розширення свободи особи в значенні вибору способу життя, занять, місця проживання, проведення дозвілля і т.ін. (56%). На другому місці виявилися розширення гласності, свобода ідейного вибору, критика політичного керівництва (47%), на третьому велика кількість товарів та послуг (42%). Далі іде вільний виїзд за кордон (36%). Відродження релігії і церкви (32%). Свободу підприємництва на основі приватної власності назвали 30% обстежених. Нижче опинилася така цінність як свобода політичного вибору та багатопартійність (22%).

Запитання анкети переслідували мету в'яснити, наскільки притаманне сучасній студентській молоді почуття патріотизму. Пряму відповідь – «Вважаю себе патріотом Батьківщини» – обрало 88% обстежених. Значно менше тих студентів, які вважають патріотизм неповноцінним (12%).

В розвиток цієї теми нами досліджувалась готовність виїхати за кордон при умові появи такої можливості. В результаті ми отримали наступні відповіді. Готовність виїхати за кордон назавжди «якщо це виявиться вигідним і корисним для мене» виявили 8,4% респондентів. Більшість (56,4%) вважає, що вони скоріше не погодились з такою перспективою, а 20,2% відповіли, що ніколи, ні за яких обставин не покинули б Батьківщину.

Таким чином можна констатувати, що більшості студентів притаманне почуття патріотизму. Про це ж свідчить відповідь і на контрольне запитання: «Чи існує у Вас почуття гордості за свій народ, місто, колектив?». Як показали ре-

зультати багато відчуває це почуття, особливо у ставленні до народу (85%). Менше це почуття проявляється у ставленні до свого міста (32%), свого колективу (27%).

В процесі дослідження виявилися деякі умови формування історичної свідомості. Так, було поставлено запитання: «Чи знаєте Ви свою родословну?» з наступними варіантами відповідей:

- а) так, аж до шостого-сьомого покоління;
- б) лише дещо із життя своїх старших поколінь;
- в) фактично – не знаю.

Більшість 72% обрало другий варіант відповіді, 16% добре знають свою родословну і 12% її фактично не знають.

Із історичної літератури в сім'ях студентів в наявності в основному художня література історичного жанру (68%), підручники, навчальні посібники, монографії істориків (34%). Набагато менше в наявності мемуарної, довідникової літератури (18%), підшивок старих газет, журналів (10%). В сім'ях 6% обстежених історична література відсутня.

В 75% сімей студентів зберігаються реліквії минулого. В основному це ордени, медалі, почесні грамоти, знаки, значки, монети, жетони і т.ін. (67%). Зберігаються також документи, листи, альбоми, листівки (24%), антикварні цінності (9%). 74% відзначають День Перемоги, 4% – 1-го Травня. Для порівняння: свято Пасхи відзначають 94%. Абсолютна більшість респондентів проявила підвищений інтерес до старовинних народних пісень (86%), народних казок (92%).

Таким чином, дані соціологічного дослідження дають підставу зробити висновки про те, що історична свідомість сучасної студентської молоді характеризується суперечливістю, неоднозначністю суджень та оцінок. Значний вплив на формування історичної свідомості мають засоби масової інформації. Разом з тим можна стверджувати, що в свідомості майбутніх фахівців домінують ціннісні орієнтири, що випливають із сучасної ринкової економіки, політичного плюралізму.